

Anne Baba Kaybının Çocuk Üzerindeki Etkileri

Anne ve baba figürünün çocuğun gelişim sürecinde büyük rol oynadığı bilinen bir gerçekliktir. Her iki ebeveynin de çocuğun hem sosyal hem duygusal hem de psikolojik gelişimine katkısı çok büyüktür. Günümüzde aile kurumunun geçirdiği dönüşüm ve yeni aile formlarının ortaya çıkışı, toplumsal değişimin bir sonucudur. Bu dönemde görülen önemli sosyal olguların başında tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artış gelmektedir. Tek ebeveynli aile, bir ebeveyn ile yaşayan çocuk ya da çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanmaktadır. Tek ebeveynli aile formunun ortaya çıkma nedenlerine bakıldığında ebeveynlerden birinin ölümü, uzun süreli ya da sürekli yokluğu veya boşanma ve tercih durumu gibi faktörler olduğu görülmektedir.[1]

Evlenme ve Boşanma İstatistikleri

Yapılan araştırmalar günümüzde evlilik oranlarının azaldığını, boşanma oranlarının ise arttığını göstermektedir. Türkiye'de 2017 yılında yapılmış istatistik çalışmalardan elde edilen verilere göre, evlenen çiftlerin sayısı 2016 yılında 594.493 iken, 2017 yılında %4,2 azalarak 569.459 olmuştur. Buna karşın boşanan çiftlerin 2016 yılında 126.164 olan sayısı, 2017 yılında %1,8 artarak 128.411 olmuştur. 2017 yılındaki boşanmaların %38,7'sinin evliliğin ilk beş yılı içinde, %20,7'sinin ise evliliğin 6-10. yılı içinde olan çiftler arasında gerçekleştiği görülmüştür.[2]

Batılı ülkelerde boşanma oranlarının yükselişine birlikte tek ebeveynli ailelerin sayısı da artmıştır. OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkelerinde (ABD, Avusturya, Kanada, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, İtalya, İngiltere, Belçika, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, İsviçre, İsveç, İspanya, İzlanda, Norveç, Portekiz ve Türkiye) tüm çocukların yaklaşık %15'i ya annesiyle ya da babasıyla yaşamaktadır, yani tek ebeveynlidir. Amerika'da da boşanma oranlarına paralel olarak tek ebeveynli ailelerin sayısında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda, Amerika'da doğan çocukların hemen hemen yarısının 18 yaşına girmeden en az bir süre tek ebeveynli ailede yaşayacakları öngörülmektedir.[3]

Türkiye'de toplam hane halklarının %7,8'inde yalnız ebeveyn ve çocuklar yaşamaktadır. Bunların %1,6'sı baba ve çocuklarından, %6,2'si ise anne ve çocuklarından oluşmaktadır. Nüfusumuzun %1,1'i baba ve çocuklarından, %4,6'sı anne ve çocuklarından oluşan hane halklarından teşekkül etmektedir.[4]

Evlilik dışı doğan bebeklerin sayısına bakıldığında, Avrupa İstatistik Kurumu *Eurostat*'ın yayımladığı bir raporda, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde evlilik dışı doğum oranlarının arttığı görülmektedir. 2016 yılı verilerinin baz alındığı Eurostat araştırmasına göre, her on bebekten altısının evlilik dışı dünyaya geldiği Fransa, %59,7'lik oranla 2016'da AB'de evlilik dışı bebeklerin en çok doğduğu ülkedir. Fransa'yı takiben Bulgaristan ve Slovenya %58,6 ile listede ikinci sırada gelmektedir. Evlilik dışı doğumların en çok görüldüğü diğer ülkeler ise %56,1'le Estonya, %54,9'la İsveç, %54'le Danimarka, %52,8'le Portekiz ve %50,4'le Hollanda'dır. Türkiye'de evlilik dışı dünyaya gelen bebeklerin oranı ise %2,9'dur.[5] Amerika ve İngiltere'de bu oran %40,2, Almanya'da %35, Belçika'da %52,3 olarak hesaplanmıştır.[6]

Savaşlar, doğal afetler ve benzeri felaketlerden dolayı anne babasını kaybedip yetim veya öksüz kalan çocukların oranlarına bakıldığında, UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) ve sivil toplum örgütlerinin yaptığı araştırmalar, durumun ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Araştırma sonuçlarına göre, bugün dünyada 140 milyondan fazla çocuğun hayatlarını öksüz ve/veya yetim olarak sürdürdüğü görülmektedir. Bir diğer araştırmaya göre, birçok ülkede devam eden savaşlar, çatışmalar, kuraklık, salgın hastalıklar ve kıtlık gibi nedenlerle her gün 10.000'e yakın çocuk anne ve/veya babasını kaybedip öksüz ve/veya yetim kalmaktadır. Bu da her yıl 3,5 milyon civarında öksüz/yetim nüfusunun ortaya çıktığına işaret etmektedir.[7]

Anne ve/veya Baba Kaybının Etkileri

Ebeveynlerinden her ikisini veya birini çeşitli nedenlerden dolayı kaybeden ve onlarsız büyümek zorunda kalan çocuklar, kimlik oluşturma sürecinde birçok zorlukla karşılaşmakta; psikolojileri bu durumdan son

derece olumsuz etkilenmektedir. Elbette ebeveyni olmayan her çocuk psikolojik veya sosyal problemler geliştirecek diye bir durum söz konusu değildir fakat şu da bir gerçektir ki, çocukların gelişim çağında veya yetişkinlik çağında ebeveynsiz kalması, gözlemlenebilir şekilde olumsuz etkilere yol açabilmektedir.

Anne; çocuğa hayatı boyunca bakım veren, sevgi gösteren, her türlü ihtiyacıyla ilgilenen, eğitimine destek olan ve geleceğe hazırlayan, güven aşılayıp en özeline bile paylaşılabilirdiği bir figürdür. Yoksunluğu durumunda bütün bu maddi manevi ihtiyaçların karşılanması sekteye uğramaktadır. Baba figürü ise; çocuğa sevgi, sorumluluk, sosyallik, eğlence, öz güven, zorluklarla mücadele, saygı ve babalık nedir öğreten bir konumdur.

Boşanma, vefat, hastalık vb. nedenlerle ebeveynsiz yahut tek ebeveynle büyümek zorunda kalan çocukların eylemlerine bakıldığında bağımlılık, saldırganlık, öfkeyi kontrol etmede ve stresle başa çıkmada güçlük, akademik başarı düzeyinde düşüş, cinsel kimlik problemleri gibi birçok olumsuzlukla karşılaşmaktadır. Konu daha detaylı incelendiğinde; anne babasız büyüyen çocuklarda görülebilecek başlıca problemleri duygusal, davranışsal ve sosyal problemler olarak sınıflandırmak mümkündür.

Davranışsal Problemler

Yaşam Becerileri Eksikliği

Bir insan nasıl sever, yaşadığı zorluklar karşısında nasıl güçlü durur, çevresine karşı saygılı olmayı, güven vermeyi nasıl öğrenir, kendini ve sevdiklerini nasıl korur, nasıl başarılı olur, nasıl para kazanır ve benzeri birçok yaşamsal beceri, bir çocuğun ebeveynini gözlemleyerek zamanla öğrendiği değerlerdir. Çocuğun gerek akademik gerekse sosyal becerilerinin gelişmesine ve daha aktif olmasına yardımcı olmaya çalışan baba, çocuğun hayatından çıkınca bu alanlardaki becerilerde gerileme ve yaşıtlarına nazaran yavaşlama görülebilir. Yaşam becerilerinin ebeveynin olmadığı durumlarda nasıl etkilendiğini inceleyen birçok araştırma, ebeveyn kaybı yaşayan çocukların daha düşük notlar aldığını ve yaşıtlarına göre daha çekingen, daha içe kapanık olduğunu göstermiştir.

Suç İşleme

Özellikle ebeveyn kaybı sonrası duygusal olarak hassaslaşan ve duygularının dışavurumunu öfke ile gerçekleştiren çocuğun suç işleme oranı, diğer çocuklara kıyasla daha fazladır. Terk edilmişlik hissi ağır basan çocuk, yaşadığı yalnızlık ve hayal kırıklığı sonucu öfke geliştirip bu öfkeyi çevresine yansıtabilmektedir. Saldırganlık neticesinde kavgaya karışma, suç işleme, anti-sosyal davranışlar sergileme, şiddet eylemleri gerçekleştirme veya otorite tanımamadan kaynaklı kural tanımazlık ve sosyal uyumsuzluk, çocuğu daha kolay suç işler hale getirebilmektedir.[\[8\]](#)

Madde Kullanımı

Günümüzde yaygın bir şekilde ve çoğunlukla gençler arasında kullanılan maddeleri tüketen bağımlıların oranlarına bakıldığında tek ebeveynli veya ebeveynsiz çocuk ve gençlerin azımsanamayacak sayıda oldukları görülmektedir. Bu gençler, başlarında herhangi bir rehber ve kontrol eden otorite figürünün olmamasından kaynaklı, madde kullanımına daha çok meylenmektedir. Özellikle sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı, boşanmış ailelerin çocukları ya da anne babası olmayan gençler arasında çok yaygındır.

Yapılan araştırmalara göre, boşanmış ailelerden gelen bireylerin sigara içme oranları %14 iken boşanmamış ve ayrı olmayan ailelerden gelenlerde bu oran %9'dur. Hayatının herhangi bir döneminde alkol bağımlılığı olanların oranı boşanmış ailelerden gelen bireylerde %18,2 iken boşanmamış ailelerden gelenlerde bu oran %13,1'dir.[\[9\]](#) Başka bir araştırma sonucu ise, eroin bağımlılarının %50'den fazlasının boşanmış ailelerden geldiklerini ortaya koymuştur.[\[10\]](#)

Cinsellikle İlgili Problemler

Cinsellik konusuna ebeveyni olmayan kız ve erkek çocukların verdiği tepkiler birbirinden farklılık göstermektedir. Kızlarda genellikle sevgi arayışı ve buna bağlı olarak da küçük yaşta cinsel ilişkiye girme durumu söz konusu olabilmektedir. Baba figürünün boşluğunu dolduracak bir ilişki arayışına girebilen bu gençler arasında yaşitlarına nazaran daha erken yaşta flörtleşme, daha fazla cinsel aktivitede bulunma ya da erken yaşta evlilik ve erken yaşta gebelik gibi durumlar gözlemlenebilmektedir. Ancak tam tersi bir şekilde cinsel ilişki kurmada güçlük çekme durumu da görülebilmektedir. Erkek çocuklarda ise, baba figürünün eksikliği neticesinde cinsel kimlikle ilgili kafa karışıklıkları oluşabilmekte, sağlıklı rol model olan babanın yokluğu sonucu cinsellikle ilgili bazı sıkıntılar yaşanabilmektedir.

Sağlık Problemleri

Ebeveynini kaybeden çocukların genel sağlık durumlarında da gözle görülür problemler ortaya çıkabilmektedir. Dil becerilerinin gelişmesi etkilenebilmekte, konuşmalarında yavaşlama veya ciddi bir travmaya dönüşen vakalarda kekemelik görülebilmektedir. Bunun yanı sıra tensel temastan, göz kontağından rahatsız olma, yeme ve uyku bozuklukları da oluşabilmektedir.

Birçok araştırma, bu çocukların yaşadığı rahatsızlıkların çoğunun aslında psikosomatik rahatsızlıklar olduğunu, tamamen içinde buldukları zorluklar neticesinde ortaya çıktığını açıkça ortaya koymuştur. Özellikle ebeveyn kaybı yaşayan çocuklarda depresyon, anksiyete bozuklukları, fobiler, öfke ve stres kontrol problemleri, astım, baş ağrıları, mide rahatsızlıkları ve intihar teşebbüsleri görülmesi, bu araştırma sonuçlarını kanıtlayıcı niteliktedir.

Ayrıca regresyon denilen birtakım gerileme davranışları da yine bu dönemde gözlemlenebilmektedir. Bunlardan başlıcaları; parmak emme, yatağı ıslatma, anne babaya vurma, anne babaya aşırı düşkünlük gösterme, ağlama ve bebeksi konuşma şekli geliştirmedir.

Akademik Başarısızlık

Psikoloji profesörü Hetherington ve arkadaşları Camara ve Fatherman ; ebeveyn yokluğu ve akademik başarının araştırıldığı 58 çalışmayı analizlerinde; tek ebeveynli ailelerin çocuklarının daha düşük notlar aldıklarını bildirmektedirler. Babanın başta olduğu durumlarda erkek çocukların notlarının olmayanlara kıyasla daha iyi olduğu saptanmıştır. Ayrıca, babanın olmadığı evde anne, otoriteyi güç kullanarak sağlamakta, bunu yaparken de erkek çocuğun agresyonunu bastırmaya çalıştığı belirtilmektedir.[\[11\]](#)

Duygusal Problemler

Güven Duygusunda Zedelenme

Birçok ailede baba, koruma sağlayan kişidir. Bu yüzden baba çocuğun hayatından çıktığında boşluk hissi ve güvensizlik gelişir. Çocuk bu durumda kendini nasıl koruyacağını, zorluklara karşı nasıl mücadele vereceğini bilemeyebilir. Bundan sonra eve kim para getirecek, nasıl geçinilecek, annesini ve kardeşlerini kim koruyacak gibi sorularla boğuşan çocuk, bu korku ve güvensizlik hissi ile ileride anksiyete bozuklukları da geliştirebilir.

Sevgi Yoksunluğu

İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biri sevgidir. Bebeklikten itibaren başlayan gelişim sürecinde sevginin yeri çok büyüktür. Sevgi ihtiyacını anne ve babasından karşılayan bebek, çocuk, yetişkin her zaman bu duygusal bağı ihtiyaç duyar. Fakat ebeveyn yoksunluğunda sekteye uğrayan bu sevgi ihtiyacının karşılanması için çocuklar farklı yollara başvurabilirler. Özellikle babalarına çok düşkün olan kız çocukları bu sevgi ihtiyacını ileride kendilerine biraz ilgi gösteren ilk karşılaştıkları kişiyle yahut kendilerinden yaşça oldukça büyük biriyle tamamlamaya çalışabilir; ya da tam aksi yönde, başka bir insanı

sevmekte ve bağlanmakta güçlük çekebilirler. Görüldüğü üzere, babasız büyüyen kız çocuklarının ilişkileri ve duyguları bu yoksunluk sebebiyle değişkenlik gösterebilmektedir.

Öfke ve Saldırganlık

Ebeveynini kaybeden çocuklar yalnız kalmanın da verdiği kaygı ile ne yapacağını bilememe ve yoksunluk hissettikleri için ebeveynlerine karşı, hayata karşı ve kendilerine karşı öfke besleyebilir, çevrelerindeki herkesi suçlayabilir ve saldırgan tavırlar sergileyebilir. Özellikle kayıp henüz çok yeni ise ya da çocuk yaş sürecinde ise, bu tarz davranışsal ve duygusal tepkiler çok sık gözlemlenir. Saldırganlığın yanı sıra içe kapanıklık, ağlama ve çocuksu birtakım eylemler de görülebilir.

Özgüven Eksikliği ve Aşağılık Kompleksi

Annesiz veya babasız büyüyen çocukların yaşadığı zorluklardan biri de diğer çocuklara nazaran daha kusurlu, daha aciz veya daha değersiz olduklarını düşünmeleridir. Bu tarz düşünceler ister istemez aşağılık kompleksinin gelişmesine yol açabilir ve diğer çocuklarla kendilerini kıyaslamaları neticesinde de özgüven eksikliği gibi problemleri gün yüzüne çıkarabilir. Bu yanlış düşünce düzeltilmediği sürece çocuk kendini değersiz ve mutsuz görmeye devam edecektir.

Sosyal Problemler

Kanunlara ve Toplumsal Kurallara Uymada Güçlük

Zaman zaman birer otorite figürü olarak da görülen anne ve baba, çocukların hayatını disipline etmede ve yön gösterip yardımcı olmada önemli rol oynar. Anne baba eksikliklerinde çocuklar, özellikle de erkek çocuklar, herhangi bir otorite figürüne yeniden bağlanmada ve uyum sağlamada ciddi güçlükler yaşayabilirler. Biraz daha kural tanımaz, asi ve dik başlı olmalarının nedeni, yeni otoriteye karşı geliştirdikleri adaptasyon problemidir. Bu süreçte bu çocuklar evi terk etme, okulu asma, toplumsal kuralları çiğneme veya toplum malına zarar verme, anne babası olan çocuklara nazaran daha asi, saldırgan ve kontrolsüz olma gibi eylemler sergileyebilirler. Bu eylemleri gerçekleştirirken çoğu zaman amaç, psikolojilerinin yaşadıklarından etkilenmesinden kaynaklı olumsuz yönde dikkat çekmeye çalışma ve sevgi, ilgi arayışıdır.

İstismar

Çocuk istismarında, anne veya babanın herhangi birinin olmaması ya da doğumun bir diğer ebeveyn olmadan yapılması, ciddi risk faktörlerindedir. Zira bu durum çocuğun üzerindeki sorumluluğu arttırmaktadır.

Bu sorumluluklara, küçük yaşta çalışmaya başlaması, ileride doğacak kardeşlerine bakacak olması, ebeveynin dışarıda çalışması sebebiyle bir takım ev işlerini yapmak zorunda kalması örnek verilebilir. Bahse konu durumlar çocuğu istismar ve ihmal açısından açık hedef haline getirebilmektedir.[\[12\]](#)

Boşanma, ölüm veya hiçbir zaman bir araya gelememe gibi durumlardan dolayı tek başına çocuk yetiştiren, çoğunlukla anneden oluşan ailelerde istismar daha sık gözlemlenebilmektedir. İstismar, bu durumda ya ayrılma nedeni olan sebeplere ya da yalnız kalmanın ebeveyne yüklediği strese bağlanabilir.[\[13\]](#)

Çocuk İstismarı İçin Risk Faktörleri[\[14\]](#)

Toplumsal/Kurumsal

- Yüksek suç oranı
- Sosyal servislerin yokluğu veya azlığı
- Yüksek fakirlik oranı
- Yüksek işsizlik oranı

Çocukla İlgili

- Prematüre
- Düşük doğum ağırlığı
- Fiziksel veya zihinsel özürlü çocuk
- Hiperaktif veya huysuz çocuk
- Doğumdan sonra çeşitli sebeplerle uzun süre anneden ayrı kalma

Aileyle İlgili

- Çocuklukta fiziksel veya seksüel istismar öyküsü
- Ebeveynlerin genç yaşta evlenmesi
- Tek ebeveyn
- Üvey ebeveyn
- Duygusal yetersizlik
- Zayıf iletişim yeteneği
- Kendine saygı azlığı
- Alkol-uyuşturucu bağımlısı ebeveyn
- Sosyal destek eksikliği
- Aile içi şiddet
- Ailesel yeteneklerin eksikliği
- Yeni bebeğe sahip olmanın aşırı stresine hazırlanma eksikliği
- Çok çocuklu aile
- Eğitimsizlik
- Ailede ruhsal hastalık
- İstenmeyen gebelik
- Benimsenmeyen çocuk

Sonuç

Çocukların duygusal, davranışsal ve sosyal gelişimleri açısından ebeveynleri ile kurdukları ilişki, ileride sağlıklı bir yaşama sahip olmalarında oldukça önemlidir. Özellikle kız çocuğu için anne, erkek çocuğu için de baba rol model değeri taşımaktadır. Ebeveynlerinden birinin veya her ikisinin eksikliği çocuk için oldukça etkileyici sonuçlara sebep olabilir. Ancak babasızlığın getirebileceği psikolojik bozukluklar annelerin alabileceği bazı önlemlerle, annesizliğin getirebileceği psikolojik bozukluklar da babaların alabileceği bazı önlemlerle azaltılabilir ya da tamamen önlenir.

Bu konuda akrabaların, arkadaşların, öğretmenlerin ve çocukların gözünde değeri olan diğer insanların, yani toplumun da üzerine düşen roller azımsanamayacak ölçüdedir. Çünkü çocuk, rol model alacağı ebeveynine sahip olamayınca ilk olarak yakınlarına danışacak, onları gözlemleyip rol model alacaktır. Bu sebeple toplumun anne babası olmayan çocuklara karşı vazifeleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, ahlaki ve insani değerleri aşılama; paylaşmayı, muhabbeti, empati kurmayı öğretmektir. Çocuk, anne babasız olmasına rağmen yalnız olmadığını hissederse, özgüveni desteklenip kaliteli bir iletişim kurulabilir ve yakını olan birine sağlıklı bir şekilde bağlanıp onu rol model alabilirse yas sürecinden daha kolay çıkıp yaralarını sarabilecektir. Aksi halde, tek ebeveynle büyüyen yahut hem yetim hem öksüz olan çocukların olumsuz yönde etkilenen psikolojileri, gelecek hayatlarını da olumsuz etkileyecek ve toplumdan kopuk, ben merkezli, saldırgan ve yıkıcı özellikler taşıyan bir nesil yetişecektir. Özellikle Avrupa'da artan evlilik dışı çocuk doğumu ve bu durumun toplumda yarattığı ahlaki dejenerasyon da yine hem çocukları hem de toplumu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu tarz yozlaşmalar, etik değerlerden uzaklaşma, moral değerleri hiçe sayma ve dinî öğretileri hayata geçirmedeki sıkıntılar, toplumların çöküşünü hızlandırmaktadır. İnsanlığın geleceği olan çocuklarda görülen psikolojik problemler hem toplumu hem eğitim sistemini hem siyasi yapıyı hem de aile kuramlarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Günümüzdeki saldırgan siyaset dili, dinî öğretilerden uzaklaşma, empati yoksunu ve ben merkezli yaşam, evlilik oranlarındaki azalma ve artan boşanma oranları, evlilik dışı ilişkilerin yaygınlığı, aslında daha küçük

yaşlardayken yaşadıklarından etkilenen çocukların günümüzdeki yetişkinler olarak gerçekleştirdikleri yansımalarıdır.

Sonuç olarak çeşitli nedenlerden dolayı ebeveynsiz ya da tek ebeveynli büyüyen çocuklarda gözlemlenen birtakım olumsuzluklara rağmen gerekli önlemler alınıp gelecek neslin inşasında ahlak, vicdan ve insani değerler gözetildiği takdirde, her çocuk bir umut kaynağıdır. Yetimlik ve öksüzlük her ne kadar zor deneyimler olsa da her yetim, öksüz çocuk problemleri, sorunlu olacak diye bir genelleme yapılması hiçbir koşulda doğru değildir. Toplumun ve ailelerin bilinçlendirilip çocuğu desteklediği durumlarda her zaman ümit var olmak mümkündür. Unutulmamalıdır ki dünya tarihinde lider, siyasetçi, bilim insanı ve önemli görevlerde insanlığa hizmet eden anne ve/veya babası olmayan pek çok başarılı isim vardır.

-
- [1] Sevim Atıla Demir, Şaziye Genç Çelebi, "Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma", <http://dergipark.gov.tr/psikiyatri>
- [2] "Evlilik ve Boşanma İstatistikleri, 2017", TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593>
- [3] F. Çaki, "Farklılaşan Dünyada Aile Politikaları ve Ailenin Geleceği", *Aile Sosyolojisi*, (Ed. Nazmi Avcı-Erdal Aksoy), İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2016.
- [4] TÜİK, "Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/333789>
- [5] Zehra Yıldız, "Avrupa'da evlilik dışı doğan bebeklerin sayısı artıyor", <http://tr.eurostat.com>
- [6] "Batı medeniyetlerinde gayrimeşru nesiller yetişiyor", *dogruhaber.com*, <https://dogruhaber.com>
- [7] Uğur Çil, "Dünya genelinde öksüz ve yetim çocukların sayısı 140 milyon", <https://www.aydin.net>
- [8] Edward Kruk, "Father Absence, Father Deficit, Father Hunger", <https://www.aydin.net>
- [9] J. Pryor & B. Rodgers, *Children in changing families lives after parental separation*, London, UK, 2001, s. 56, 57.
- [10] "Uyuşturucu Kullanan Çocukların Aileleri Boşanmış Oluyor", *haberler.com*, <https://www.haberler.com/uyusturucu-kullanan-cocuklarin-aileleri-bosanmis-7154538-haberi/>
- [11] Fatih Kılıçarslan, "Tek Ebeveynli Çocukların Gelişim Özellikleri", <http://psikiyatri.com>
- [12] "Understanding child abuse and neglect", *Panel on Research on Child Abuse and Neglect*, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education, National research Council. Washington, D.C. National Academy Press, 1993.
- [13] O. Polat, "Çocuk istismarında istismarcı ve kurban ilişkisi", *Çocuk Forumu Dergisi*, 2000; 3 (4): 1.
- [14] Uzm. Dr. S. Erhan Deveci, Doç. Dr. Yasemin Açık, "Çocuk İstismarı Nedenlerinin İncelenmesi", <http://dergipark.gov.tr/psikiyatri>